

คำชี้แจง

ของผู้บรรยาย เรื่องอิทัปปัจจยตา

ผู้บรรยายเรื่องนี้ มีความมุ่งหมายส่วนใหญ่ เพื่อให้ผู้ศึกษาได้ทราบถึงข้อสำคัญที่ควรทราบ หลายประการด้วยกัน ที่จำเป็นสำหรับการที่จะเข้าถึงตัวพุทธศาสนา, ดังต่อไปนี้ :-

อิทัปปัจจยตา คือคำย่อของเรื่องปฏิจจสมุปบาท โดยมีใจความแต่เพียงว่า “เมื่อมีสิ่งนี้ ๆ เป็นปัจจัย สิ่งนี้ ๆ ย่อมเกิดขึ้น”, ตลอดถึงปฏิบัตินัยที่กลับกันอยู่ด้วยในตัว คือว่า “ถ้าไม่มีสิ่งนี้ ๆ เป็นปัจจัย สิ่งนี้ ๆ ก็ไม่เกิดขึ้น”. ถ้าจะกล่าวในรูปของปฏิจจสมุปบาท ก็กล่าวยืดยาว โดยขยายออกไป ตั้งแต่อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร, สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ ฯลฯ กระทั่งชาติเป็นปัจจัยให้เกิดชรามรณะโสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาส, พร้อมทั้งฝ่ายกลับ ที่ว่า เพราะอวิชชาดับ สังขารจึงดับ, เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ ฯลฯ กระทั่งเพราะชาติดับ ชรามรณะโสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาส จึงดับ, ดังนี้.

อีกอย่างหนึ่ง คำว่า อิทัปปัจจยตา มีความหมายกว้างทั่วไป จะใช้กับรูปธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ในกรณีใดกรณีหนึ่ง ก็ยังได้, เป็นกฎวิทยาศาสตร์ทั่วไปก็ได้, ส่วนปฏิจจสมุปบาทนั้น มุ่งหมายใช้เฉพาะเรื่องเกิดทุกข์ และดับทุกข์โดยตรง ในพุทธศาสนาเท่านั้น. แต่ถึงอย่างนั้น ใจความสำคัญก็คงมีอย่างเดียวกัน คือแสดงถึง กระแสแห่งปัจจัย และสิ่งที่เกิดตามปัจจัย เป็นสายยืดยาวไป เท่านั้น. ถ้าเป็นเรื่องทุกข์โดยตรง ก็เรียกเต็มว่า อิทัปปัจจยตาปฏิจจสมุปปาโท ซึ่งอยู่ในรูปของพุทธภาสิต; แต่เราไม่ค่อยนิยมเรียก เพราะยาวเกินไป, เรียกปฏิจจสมุปบาท สั้นๆ.

[๒๕]

ความสำคัญของเรื่องนี้ ที่สังเกตได้จากพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ก็คือมุ่งหมายจะขจัดความเห็นผิด สำคัญผิดว่ามีตัวตน สัตว์บุคคล ตามที่คนเรารู้สึกกันได้เองตามสัญชาตญาณ, หรือที่ยิ่งไปกว่านั้นอีกก็คือ มุ่งแสดงให้เห็นว่า ไม่มีดี ไม่มีชั่ว, ไม่มีบุญ ไม่มีบาป, ไม่มีการได้ ไม่มีการเสีย, และอื่น ๆ ที่เป็นคู่ตรงกันข้าม, เพราะฉะนั้นมนุษย์บัญญัติขึ้นเอง ตามความรู้สึกของมนุษย์; โดยที่แท้แล้ว ทั้งหมด ทุก ๆ คู่ ล้วนเป็นเพียงกระแสแห่ง อหังการบ่งชี้ตา เสมอกันหมด, แม้ที่สุดแต่ปัญหาที่ว่า คนตายแล้วเกิดหรือไม่เกิด ก็หมดไปทันที ถ้าเขาเข้าใจเรื่อง อหังการบ่งชี้ตา : ไม่มีคน, ไม่มีการตาย, ไม่มีการเกิด, เป็นเพียงกระแสแห่ง อหังการบ่งชี้ตา, แล้วก็ไปสมมติ หรือบัญญัติ เอาว่าระยะนั้น เรียกชื่ออย่างนั้น ๆ, แล้วก็รู้สึกยึดมั่นถือมั่น จนรู้สึก รัก โกรธ เกลียด กลัว เสวี่ วลา หรืออื่น ๆ อีกมากมาย ไปตามความเขลา ของบุคคลผู้ยังไม่รู้เรื่อง อหังการบ่งชี้ตา นี้ เท่านั้น.

สิ่งที่ต้องเข้าใจให้ชัดเจน ยังมีอยู่อีกว่า เรื่อง อหังการบ่งชี้ตา นี้ เมื่อยังไม่ได้ปฏิบัติจนถึงที่สุด ยังเป็นการศึกษาให้เข้าใจอยู่ เรื่องนี้จะปรากฏเป็นเรื่อง **ปรัชญา**; ครั้นปฏิบัติจนควบคุมสติได้ รู้เท่าทัน ไม่เกิดกิเลสได้ถึงกับเป็นพระอรหันต์แล้ว ก็หมดความเป็นปรัชญา, มาอยู่ในรูปของ **ศาสนา** หรือ **การปฏิบัติในศาสนา** เท่านั้นเอง, และยังคงเดิม อาจะลดลงมาอยู่ในรูปของการปฏิบัติขั้น **ศีลธรรม** ก็ยังได้, กล่าวคือ การมีสติไม่พลอ เมื่อตาเห็นรูปเป็นต้น ไม่หลงรักหลงเกลียดในรูปที่เห็นนั้น ของบุคคลผู้รักษานิทรียสังวรเป็นต้น นั่นเอง. ชาวตะวันตกศึกษากันแต่ในแง่ของปรัชญา ไม่ศึกษาไปในแง่ที่จะปฏิบัติได้, จึงไม่เข้าถึง **ศัพทศาสนา**, เข้าถึงแต่ **ศัพทปรัชญา**, และเท่าที่เขาเข้าใจ และบัญญัติกันขึ้นเอง, ในรูปของปรัชญา.

การที่จะเข้าใจความหมายของ อหังการบ่งชี้ตา อย่างลึกซึ้งทั่วถึง ต้องศึกษาความหมายของคำว่า **คตตา** : ความเป็นอย่างนั้น, **อวิคตตา** : ความไม่ผิดไป

จากความเป็นอย่างนั้น, **อนัญญตา** : ความไม่เป็นไปโดยประการอื่น, ตลอดถึง
คำว่า **อัมมัญญิตา**, และ **อัมมนิยามตา** เป็นต้นด้วย, ทั้งที่มีคำอธิบายอย่างละเอียด
อยู่ในหนังสือเล่มนี้แล้ว. สำหรับรายละเอียดของปัจจุสมุปบาทนั้น เป็นคำอธิบาย
คำบัญญัติที่ออกชื่อมาแล้ว เหล่านี้.

เรื่อง อิทปปัจจยตา นี้ กล่าวได้ว่าเป็นเรื่อง **หัวใจของพุทธศาสนาที่สุด**
แต่ก็ถูกมองข้ามเสียที่สุด ราวจะว่าไม่สำคัญ หรือไม่ได้มีอยู่ในพระบาลี. ทั้งนี้สังเกต
เห็นได้ว่า เป็นด้วยเหตุ ๒ ประการคือ เข้าใจได้ลำบาก, นี้อย่างหนึ่ง, อีกอย่างหนึ่ง
มักถูกห้ามกันเสียว่า อย่าไปศึกษาเลย สูงเกินไป เช่นเดียวกับเรื่องสุญญตา. แต่โดย
ที่แท้แล้ว เป็นเรื่องที่มีอยู่ในชีวิตประจำวันของคนทุกคน ไม่ว่าจะมองกันที่ส่วนไหน
ของคน, ของการเคลื่อนไหวของคน, ของเรื่องที่เกิดขึ้นแก่คน ไม่ว่าที่ไหน เวลาไร
แก่ใครก็ตาม เป็นเรื่องของอิทปปัจจยตาทั้งนั้น, แม้ที่สุดแต่การที่แม่ครัวจะหุงข้าวกิน
สักหม้อหนึ่ง ก็เต็มไปด้วยเรื่อง อิทปปัจจยตา, ทั้งที่ได้ชี้ให้เห็นในคำบรรยายชุดนี้แล้ว.
สรุปความในข้อนี้ว่า **ในทุก ๆ ปริมาณ หรืออนุภาคของปริมาณก็ตาม** ของทุกสิ่ง
ในโลกนี้ ประกอบอยู่ด้วย **กฎเกณฑ์** และ **อาการ** ของ **อิทปปัจจยตา**.

เรื่องอิทปปัจจยตา นี้ แม้ตรัสรู้แล้ว พระองค์ก็ยังทรงนำมา “ท่อง” เล่น,
หรือคล้ายกับ “ซ้อมเพลง” เล่น, ดังที่ปรากฏอยู่ในบาลี อภิสมยสังยุตต์, และ
สพายตนสังยุตต์, ซึ่งฟังแล้วก็น่าขัน, คล้ายกะว่าทรงกลัวว่าจะลืม, เหมือนที่เด็ก
ท่องสูตรคูณ, หรือมีฉะนั้นก็คล้าย “เพลงที่ผูกใจ” ก็มักจะหลุดจากริมฝีปากขึ้นมาเอง
อยู่เสมอ ๆ. ขอให้ทุกคนตระหนักถึงค่าของเรื่อง อิทปปัจจยตา เรื่องเดียวนี้, เพราะ
เรื่องอื่น ไม่เคยปรากฏว่าทรงนำมาสาธยายเล่นดังเรื่องนี้. การออกผนวช ก็เพราะ
อยากทรงทราบเรื่องนี้, ก่อนตรัสรู้ก็ค้นหนักในเรื่องนี้, ตรัสรู้เสร็จหยก ๆ ก็ทรง
ทบทวนเรื่องนี้, สอนก็สอนแต่เรื่องนี้ ในรูปแบบที่ต่างกัน จนบางคนดูไม่ออก,

บางเวลาทรงนำมา “ซั่ม” เล่นด้วยความเบิกบานพระทัยพระองค์เดียว, ภิภษบางรูปแอบฟังก็ตรัสเรียกมา ทรงบังคับให้ศึกษาเรื่องนี้. แม้ที่สุดแต่เมื่อจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน อยู่ในนาที่สุกทวายแล้ว ก็ยังตรัสบทสรุปความของเรื่องนี้ว่า “ขวยธมฺมา สงฺขารา” ซึ่งโดยใจความก็คือเรื่อง อิทัปปัจจยตา นั่นเอง.

ข้าพเจ้าผู้บรรยายเรื่องนี้ เห็นว่า คำว่า **อิทัปปัจจยตา** นี้ *ควรติดอยู่ที่ริมฝีปากของพุทธบริษัททุกคน*, เขาจึงจะเป็น **พุทธบริษัทที่แท้จริง**; เมื่อเขามีความกลัว หรือเจ็บปวดขึ้นมาอย่างรุนแรง แทนที่จะร้องว่า “ว้าย ตายแล้ว”, เขาควรจะร้องออกมาว่า **อิทัปปัจจยตา**, แล้วหายกลัว หรือบรรเทาเจ็บไปทันที. เมื่อได้ลากหรือของต้องใจ แทนที่จะสุกปากแล้วร้องว่า “แม่คุณเอ๋ย วิเศษจริง”, เขาควรจะร้องออกมาว่า **“อิทัปปัจจยตา”** อย่างเดียวกัน. แล้วก็มีสติสัมปชัญญะ ไม่หลงไหลในสิ่งนั้น หรือการบริโภคสิ่งนั้นๆ. ในกรณีแห่งโลกธรรมทั้งแปดประการ ซึ่งแบ่งออกเป็นสองชุด คือนำพอใจ และชมชื่น, เขาจะร้องออกมาว่า อิทัปปัจจยตา เสมอกัน. ใ่ว่าสิ่งใดจะมากกระทบ. นั่นก็ความเป็นพุทธบริษัทอันแท้จริง. ถึงกับแม้จะร้องในความฝัน หรือละเมอก็ตาม เขาจะร้องออกมาว่า **อิทัปปัจจยตา** เสมอ. ข้อนี้แสดงว่าเขาอยู่กับพระพุทธรองค์ตลอดเวลา เพราะการเห็นพระพุทธรองค์นั้น ก็คือการเห็นอิทัปปัจจยตาปฏิจาสมุปปาโท, นั่นเอง.

ในวัฏกสิสูตร ตรัสว่า **ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา**, แต่ก็มีได้ตรัสไว้ให้ชัดว่า เห็นธรรมนั้นคือเห็นอะไร, หรือเห็นอย่างไร? ส่วนในบาลีมหาหัตถิปโทปมสูตร มุลปถเนาสกั มัชฌิมนิคาย พระสารีบุตรได้กล่าวไว้ว่า พระผู้มีพระภาคได้ตรัสแล้วว่า “โย ปฏิจาสมุปปาโท ปสฺสตี โส ธมฺมํ ปสฺสตี, โย ธมฺมํ ปสฺสตี โส ปฏิจาสมุปปาโท ปสฺสตี-ติ”. ดังนั้น เป็นอันว่า ผู้ใดเห็นปฏิจาสมุปปาโท ผู้นั้นเห็นพระองค์, และปฏิจาสมุปปาโท ก็คือ **อิทัปปัจจยตา** นั่นเอง, ดังที่ได้กล่าวแล้ว

ข้างต้น. ผู้ใดพลั้งปากเป็น “อิหฺปฺปํจยตา” ผู้นั้นพลั้งปากเป็นพระผู้มีพระภาค
พระองค์จริง, ยิ่งกว่าที่จะพลั้งปากว่า พุทฺโธ ๆ ๆ ไปเสียอีก, เพราะพระองค์จริงนั้น
คือธรรม ดังที่กล่าวแล้ว ในวัคคีสสูตร.

ในบาลีสสูตรที่หนึ่ง มหาวิคค์ ติกนิบาต อังคุตรนิกาย มีข้อความตรัสไว้ชัดเจนว่า อริยสัจสี่ ที่ตรัสไว้ในรูป ปฏิจสสมุปบาท ทั้งฝ่ายสมุทยวาร คือเกิดทุกข์, และฝ่ายนิโรธวาร คือดับทุกข์ นั้น เป็นธรรมที่ทรงแสดงแล้ว ในลักษณะที่ใคร่ชมขี้ไม่ได้ (อนิคลหิโต), ใครทำให้เศร้าหมองไม่ได้ (อสงฺกิลฺโลโห), ใครตำหนิไม่ได้ (อนุปฺปวฺโย), ใครค้านให้หกละเมนไม่ได้ (อปฺปฏิกฺกฺโข), ข้อนี้หมายความว่า อริยสัจเป็นสิ่งที่ใคร่ค้านไม่ได้ ก็เพราะเป็นสิ่งที่อธิบายได้โดยหลักแห่ง อิทัปฺปํจฺจตา

ที่ยังไปกว่านั้นอีกก็คือ ปฏิจจสมุปบาท หรือ **อิทัปปัจจยตา**นั้น เป็นชื่อของ **มัตถนิมาปฏิบัติ** หรือ **ทางสายกลาง** ชนิดสูงสุด ยิ่งไปกว่าที่ทรงแสดงด้วย กามสุขัลลิกานุโยค และอัสติกิลมถานุโยค ; คือไม่เอียงไปทาง **อภิตตา** และ **นัตติตา** คือความมี และ ความไม่มี. คนที่ยังถือ หรือ ยึด ในความมี หรือความไม่มี นั้นชื่อว่า ยังเล่นไปสุดโต่ง ข้างใดข้างหนึ่งอยู่, และสุดโต่งทั้งสองนั้น คือโต่งไปทาง **มี** หรือ **ไม่มี** ก็ตาม, เป็นเพียง อิทัปปัจจยตา **เท่านั้น**, ดังนั้นผู้ที่เข้าถึง อิทัปปัจจยตา แล้ว จะไม่รู้สึกในความแตกต่างของ **ความมี** กับ **ความไม่มี** แต่ประการใดเลย. เมื่อเป็น ดังนั้นแล้ว อิทัปปัจจยตา ย่อมทำให้ไม่เล่นไปสุดโต่ง ที่ **ความได้-ความเสีย**, หรือ **ความแพ้ - ความชนะ**, กระทั่ง หอม -เหม็น, สวย - ไม่สวย, ฯลฯ ทุกๆ คู่ของสิ่งที่ บุตรชนยึดถือโดยความเป็นของตรงกันข้าม ทั้งหมด. สำหรับเรื่อง **อภิตตา - นัตติตา** นั้น ตที่มาในบาลี สตรที่ห้า อาหารวัคค์ แห่งนิทานวัคค์ สังยตตนิกาย.

ในสูตรที่หก แห่งวัคค์เดียวกันนั้น ทรงแสดงว่า ผู้ที่แสดงธรรมเรื่องปฏิจ-
สมุปปาตเท่านั้น จึงจะเรียกว่า **ธมฺมกถิก** หรือ **ธรรมกถิก** อย่างสมชื่อ, และผู้
ปฏิบัติในปฏิจสมุปปาตเท่านั้น จึงจะชื่อว่า **ธมฺมานุธมฺมปฏิปนโน** หรือ **ผู้ปฏิบัติธรรม**
อย่างสมควรแก่ธรรม, อย่างสมชื่อ เช่นเดียวกัน. บางคนอาจจะสงสัยว่า จะปฏิบัติ
ในปฏิจสมุปปาต หรือ อิทัปปัจจยตา ได้อย่างไรกัน เพราะที่ได้ฟังกันอยู่นั้น อยู่ในรูป
ของทฤษฎี หรือปรัชญาไปทั้งนั้น. ข้อนี้ไม่ยากเย็นอะไร : การมีสติไม่เผลอให้อวิชชา
เข้าครอบงำ ในขณะที่ตาเห็นรูป, ในขณะที่หูได้ยินเสียง เป็นต้น จนไม่เกิดการยึดมั่น
ถือมั่นในเวทนาใดๆ จนเกิดทุกข์, นั่นแหละคือ การปฏิบัติในปฏิจสมุปปาต, หรือ
ในหลักแห่ง **อิทัปปัจจยตา**. ทั้งหมดนี้ ย่อมแสดงว่า การศึกษาก็คติ, การปฏิบัติกัตติ,
แม้แต่การแสดงธรรมต่อไปกัตติ, สูงสุดอยู่ที่เรื่อง **อิทัปปัจจยตาปฏิจสมุปปาโท**
นั่นเอง.

ในสูตรที่เจ็ด แห่งวัคค์เดียวกันอีกนั่นเอง ทรงแสดงไว้ว่า การเข้าถึง
ปฏิจสมุปปาต หรือกระแสแห่ง อิทัปปัจจยตา นั้น ไม่ทำให้เกิดความรู้สึกว่ามี **ตัวเอง**
หรือ **ผู้อื่น**, ซึ่งเป็นต้นเหตุอันสำคัญที่ทำให้เกิดปัญหานานาชนิดขึ้นมา และเบียดเบียนทั้ง
ตนเองและผู้อื่น ถึงกับทำให้โลกนี้วินาศได้. ผู้ที่เข้าถึงธรรมในชั้น **อิทัปปัจจยตา** นั้น
ไม่มีทางที่เกิดความรู้สึกเป็น **ตัว - ตน** หรือ **ของคน** เสียแล้ว, จะมีตัวเอง หรือผู้อื่น
ได้อย่างไรกัน ; ดังนั้น ธรรมข้อนี้ นับว่าเป็นสิ่งสูงสุดในพุทธศาสนา ขนาดที่เรียกว่า
ผู้ใดเห็นปฏิจสมุปปาต ผู้นั้นเห็นตถาคต ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น นั่นเอง.
ใครเป็นคนที่มี **เขา มี เรา** จนนอนไม่ค่อยหลับอยู่เป็นปรกติแล้ว จงรีบศึกษาเรื่อง
ปฏิจสมุปปาตนี้เถิด.

สำหรับสูตรที่สิบ แห่งวัคค์เดียวกันนั้น มีตรัสไว้ชัดหรือละเอียดออกไปว่า
การรู้แจ้งปฏิจสมุปปาต ทำให้เห็นได้ว่า สิ่งที่เรียก **ตัวตน** นั้น **มิได้เคยมีแล้ว**,

มิได้กำลังมีอยู่, หรือ จักมี, คือไม่มีทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต, ทำให้หมดความสงสัยทั้ง ๓ กาล ในเรื่องอันเกี่ยวกับตัวตน จึงไม่มีปัญหาที่จะต้องถามขึ้นว่าตายแล้วจะเกิดอีกหรือไม่? เพราะว่า **นั่นเดี๋ยวนี้ ก็มีตัวตนอยู่แล้ว.**

ในบาลี **พรหมบาลสูตร** ตรัสไว้ชัดเจนว่า **ผัสสะ** เป็นต้นตอแห่ง **ทกฺขิ** ทั้ง ๖๒ ชนิด, ข้อนี้ หมายถึง **ผัสสะ** ที่ให้โอกาสแก่การเกิดของ **อวิชชา**, ได้แก่ผัสสะในปฏิจาสมุปบาทส่วนสมุทวาร นั้นเอง. ถ้าผู้ใด มีสติในขณะผัสสะเสียแล้ว ก็ย่อมไม่เกิดอวิชชา และจะกลายเป็นนิโรธวารแห่งปฏิจาสมุปบาทไปเสีย; หรือถ้าจะเกิดทกฺขิ ก็กลายเป็น **สัมมาทกฺขิ** ไป หาใช่มีจิตทกฺขิ ๖๒ เหล่านั้นไม่. การระบุจำนวนทกฺขิ ๖๒ ในที่นี้ ย่อมหมายถึงมีจิตทกฺขิทุกชนิด ไม่ยกเว้นชนิดใด ๆ, ดังนั้นเป็นอันกล่าวได้ว่า **การเข้าถึงปฏิจาสมุปบาทนั้น เป็นการกำจัดมิจจิตทกฺขิทั้งปวงให้หมดไป** นั้นเอง. (รายละเอียดเกี่ยวกับทกฺขิ ๖๒ นี้ หากได้ทบทวน ในหนังสือพุทธประวัติจากพระโอษฐ์ ซึ่งแพร่หลายที่สุดอยู่แล้ว, หรือจากหนังสือปฏิจาสมุปบาทจากพระโอษฐ์โดยเฉพาะ). พวกที่สนใจพุทธศาสนาในแง่ของปรัชญา ควรศึกษาเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง, โดยจะทำให้เข้าใจข้อที่พุทธศาสนาแท้ไม่ใช่ปรัชญา, แต่เป็นศาสนาที่เป็นตัวการปฏิบัติ ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องอาศัยปรัชญาเป็นอุปกรณ์เลย ก็ยังได้, เพราะต้องการให้ตั้งต้นการศึกษาลงไปที่ **สิ่งที่เรียกว่าผัสสะ** โดยตรง แล้วเป็นไปตามลำดับทำนองของวิทยาศาสตร์ แทนวิถีทางของปรัชญา ซึ่งมีรากฐานอยู่บนการคำนึงคำนวณอย่างเดียว. ปฏิจาสมุปบาท ในฐานะอิทัปปัจจยตานั้น เป็นวิทยาศาสตร์โดยแท้.

บาลีอภิสมยสังยุตต์ นิทานวัคค์ สังยุตตนิกาย, สูตรที่หนึ่งแห่งคหปติวัคค์ ทรงแสดงไว้ว่า **องค์ประกอบแห่งการบรรลุโสดาบัน** หรือที่เรียกเป็นบาลีว่า **โสดาปัตติยงฺก** นั้นเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับความรู้ปฏิจาสมุปบาทโดยตรง. โดยทั่วไปจะได้ยินกันแต่ว่า โสดาปัตติยงฺกนั้นประกอบด้วยองค์สี่ คือสัทธาไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้า ๑,

ในพระธรรม ๑, ในพระสงฆ์ ๑, มีศีลไม่ต่างพร้อยเป็นที่พอใจของพระอริยเจ้า (อริยกันตศีล) ๑, นี้ยังก้าวไกลไปได้ ก็อาจฟังเป็นสัทธาของความเชื่ออย่างมงามย เอาชีวิตเป็นเดิมพันก็ได้ แต่ไม่เป็นองค์แห่งการบรรลุโศตบันไปได้. ต่อเมื่อเริ่มมีความ เข้าใจในปฏิจสุมุบาท ไม่มงามยในเรื่องการเกิดขึ้น และดับไป แห่งความทุกข์ตามกฎ แห่ง อิทัปปัจจยา แล้วเท่านั้น ความเชื่อนั้น ๆ จึงจะไม่หวั่นไหว อย่างถูกต้อง, และ ศีลนั้น จะเป็นศีลบริสุทธิ์ ไม่ถูกลบล้างด้วยทวิฏฐิ ซึ่งกลายเป็น **ศีลพทปราสาท** ไป. จริงอยู่, ที่ชาวบ้านบางคน หรือส่วนมาก ที่บรรลุความเป็นโศตบันนั้น อาจไม่เคย ได้ยินได้ฟังคำว่า ปฏิจสุมุบาท หรือคำว่า อิทัปปัจจยา เลยก็ได้, แต่ความรู้สึก หรือเห็นแจ้งอยู่ในใจของเขาในเวลานั้น เป็นไปอย่างแจ่มแจ้งในกระแสแห่งความจริงของ อิทัปปัจจยา ที่เกี่ยวกับการเกิดทุกข์ดับทุกข์. ข้อนี้เช่นเดียวกับการบรรลุพระอรหันต์ ของคนจำนวนไม่น้อย มีขึ้นได้โดยไม่ต้องพูดถึง, หรือไม่ได้ยิน คำว่ารูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เลย, ไปได้ยินทำนอง **ถอนความยึดมั่นในสิ่งทั้งปวงเสีย,** หรือในทำนองว่า **อย่าคิดอยู่ใน เบื้องต้น - ท่ามกลาง - เบื้องปลาย,** เหล่านี้ ล้วนแต่หมายถึงชั้นห้า โดยไม่เรียกว่าชั้นห้า, ไปทั้งนั้น, ท่านเหล่านั้นไม่เคยได้ยิน คำว่าชั้นห้าเลยก็ได้, แต่มีความรู้สึกต่อสิ่งที่เรียกว่าชั้นห้าโดยตรง ยิ่งกว่าคนสมัยนี้ ที่ท่องชั้นห้าได้จ้อ, หรือถึงกับแจกลูกชั้นห้า ได้เป็นพวงยาวยืดไปทีเดียว. ท่าน เหล่าโน้น มองเห็นกระแสแห่ง **อิทัปปัจจยา ในสิ่งที่ท่านกำลังรู้สึกอยู่ในใจจริงๆ** จึงเกิดความเบื่อหน่ายลลายกำหนดในระดับใดระดับหนึ่ง ของความเป็นพระอริยเจ้า, และ บรรลุความเป็นพระโศตบัน เป็นต้น.

ด้วยเหตุผล หรือข้อเท็จจริง ดังที่กล่าวมาแล้วข้างบนนี้เอง, จึงมีคำตรัส ไว้ในสูตรที่ห้า ว่าการรู้เรื่องปฏิจสุมุบาทนั้นเป็น **จุดคงตัวของตัวพรหมจรรย์** ซึ่งเรียก เป็นภาษาบาลีว่า **อาทิพรหมจรรย์.** พรหมจรรย์ในที่นี้ หมายถึงการปฏิบัติที่ถูกต้อง ตรงต่อนิพพาน, ซึ่งบางทีก็เรียกว่า **อริยอฏฐังคิกมรรค** นั่นเอง, หมายความว่าใน

องค์ต้นของมรรค คือสมาธิฐานนั้น จะต้องมีการเห็นการเกิดดับแห่งทุกข์ ตามกฎเกณฑ์แห่ง อิทัปปัจจยตา, สรุปความว่า จุดตั้งต้นของพรหมจรรย์นั้น คือความเป็นคนอยู่ในอำนาจแห่งเหตุผล มีความรู้ความเข้าใจแจ่มแจ้ง ในกฎแห่งเหตุผล, คือ ความที่เมื่อสิ่ง ๆ เป็นปัจจัย, สิ่ง ๆ ย่อมเกิดขึ้น, ซึ่งทำลายสัสสัพพปราคาส ที่มีอยู่ก่อนเสียสิ้นเชิง. หรือจะกล่าวให้สั้นที่สุดก็กล่าวได้ว่า จุดตั้งต้นของการลุดังนิพพานนั้น อยู่ที่การเข้าถึงอิทัปปัจจยตา นั่นเอง. การเข้าถึง อิทัปปัจจยตา จนรู้ความจริงข้อนี้แล้ว ก็เลิกความเห็นผิดที่ว่า “กายนี้เป็นของตน หรือตัวตน”, เลิกความลึงเลในธรรมทั้งปวง รวมทั้งในพระรัตนตรัย เสียได้, พร้อมกับการเพิกถอนสัสสัพพปราคาส ดังที่กล่าวแล้ว. นี่ก็ความสำคัญของความรู้ใน อิทัปปัจจยตา ซึ่งเป็นเงื่อนไขต้นของพรหมจรรย์ หรือ “อาทิพรหมจรรย์” ซึ่งเป็นความจำเป็นอย่างยิ่ง ของการบรรลุมรรคผลในพุทธศาสนา.

ครั้นความรู้ในเรื่อง อิทัปปัจจยตา ก้าวหน้าไปตามลำดับ จนกระทั่งความรู้สึกไม่มีสัตว์ไม่มีบุคคล, ไม่มีคน คนนั้น, ไม่มีคนอื่นจากคนนั้น, ไม่มีผู้กระทำความกรรม หรือ ผู้รับผลแห่งกรรมแล้ว ก็ถึงซึ่งความสิ้นไปแห่งกรรม ทั้งกรรมเก่าและกรรมใหม่, ไม่กลับมาสู่การเกิดใหม่ ด้วยอำนาจตัดเหาอุปาทาน อีกต่อไป, อิทัปปัจจยตา ย่อมกำจัดเสียซึ่งตัวตน – ของตน สิ้นเชิง บรรลุความเป็นพระอรหันต์ อันเป็นขั้นสุดท้ายของการบรรลุมรรคผล. ข้อความนี้ ปรากฏอยู่ในสูตรที่หก กหปทิวักก์ แห่งอภิสมยสังยุตต์ สังยุตตนิกาย, ที่อ้างถึงข้างต้นอีกนั่นเอง.

สูตรที่หนึ่ง แห่งทักขวัคค์ อภิสมยสังยุตต์, (ทั้งสูตร) มีข้อความที่แสดงให้เห็นว่า เมื่อรู้ชัดปฏิจาสมุปบาท ทุกๆอาการ โดยนัยแห่ง อิทัปปัจจยตา ก็สามารถปฏิบัติเพื่อดับเสียซึ่งต้นเหตุแห่งสังขาร (กล่าวคืออวิชชา) เสียได้ ก็สามารถดับทุกข์ทั้งปวงได้ตามลำดับแห่งปฏิจาสมุปบาทส่วนนิโรธวาร, เป็นการดับทุกข์ชนิดที่ในบาลีอิติวุตตะกะ

ขุททกนิกาย (ไตร. ล. ๒๕ น. ๒๕๔ บ. ๒๒๒ บรรทัดที่ ๖-๗-๘) เรียกว่า อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ ได้ในชีวิตนี้, มิใช่หลังจากดับขันธแล้ว คือตายแล้ว. นั่นนับว่าเป็นอานิสงส์สูงสุด ของการปฏิบัติเกี่ยวกับ อิทัปปัจจยา. หวังว่าทุกคนจะได้พยายามอย่างสูงสุด เพื่อการศึกษาและปฏิบัติเกี่ยวกับเรื่องนี้.

สำหรับ อานิสงส์ในเรื่องนี้ ที่ได้ตรัสไว้อย่างกว้างขวาง น่าสนใจที่สุดนั้น ปรากฏอยู่ในมหาตถกาสัมมชยสูตร มุลฉัณณาสก มัชฌิมนิกาย (บรรพ ๔๕๑ ทั้งบรรพ) ว่า การปฏิบัติจนรู้ชัดในปฏิจสุมุขปาหนัน ย่อมมีอานิสงส์พิเศษ ถึง ๘ ประการ คือ

๑. ไม่เล่นไปสุပ္พพัตถกิริยา (ว่าเคยมีตัว-ตนในอดีต), ๒. ไม่เล่นไปสุ่อปรนตกิริยา (ว่าจักมีตัวตนในอนาคต), ๓. ไม่มีความสงสัยในปัจจุบัน (เกี่ยวกับเรื่องมีหรือไม่มีตัว-ตน), ๔. ไม่มีการกล่าวตามคำแห่งศาสตาของตนตายไป (โดยที่ตนเองมิได้เข้าถึงความจริงข้อนั้นด้วยใจตน), ๕. ไม่มีทางจะกล่าวผิดไปจากที่พระศาสดากล่าว (แม้กล่าวประเด็นนั้นตนไม่เคยฟังมาจากพระศาสดาเลย), ๖. ไม่มีทางที่จะหม่นออกไปถือศาสดาอื่นได้ (เพราะจะไม่มองเห็นว่ามีศาสดาอื่นใดที่ตรัสรู้จริงเท่าศาสดานี้), ๗. ไม่ตื่นตูมในมงคลตื่นข่าวของสมณะพราหมณ์เหล่าอื่นว่ามีสาระอะไร (เพราะพ้นจากการถือมงคลตื่นข่าว ซึ่งล้วนแต่เป็นสัลลพตปรมาส), และ ๘. จะกล่าวอะไรออกไป ก็กล่าวตามที่ตนรู้ อยู่แก่ใจเอง, เห็นอยู่แก่ใจเอง, รู้แจ้งชัดอยู่แก่ใจเอง (สาม ชาติ, สาม ภูมิ, สาม วิทิต, เพราะความรู้ของเขาไม่มีทางที่จะผิดได้ ในสิ่งทั้งปวงอีกต่อไป). ข้อนี้เห็นว่าพิเศษน่าสนใจอย่างยิ่ง และเป็นสิ่งที่เข้าใจได้ไม่ยากเลย ว่าการรู้เรื่อง อิทัปปัจจยา นั้น ไม่เปิดโอกาสให้กล่าวอะไรผิดๆ, หรือกล่าวโดยต้องอ้างอิงผู้อื่นแม้แต่พระศาสดาของตน, เพราะได้รู้สิ่งๆเดียว อย่างเดียวกันกับที่พระศาสดารู้, หรือมองเห็นองค์พระศาสดาที่แท้จริง ที่กำลังมีอยู่แล้วในตน, คือเห็นธรรมที่เป็นองค์พระศาสดาเสียเอง นั่นเอง.

เท่าที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ย่อมเป็นการเพียงพอแล้วว่า เรื่อง อิตทัปปัจจยตา ปฏิจจนูปปาโทนั้น เป็นเรื่องสูงสุดในระดับที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนา, และไม่เหลือวิสัยของคนที่มีสติปัญญาพอสมควร, ทำให้เข้าถึงนิพพานได้ในภพทันตาเห็น ไม่ต้องรอต่อตายแล้ว ซึ่งไม่มีประโยชน์อะไรเลย. รู้เรื่องนี้ ก็เรียกว่าผู้รู้จริง, ปฏิบัติเรื่องนี้ ก็เรียกว่าผู้ปฏิบัติสิ่งที่ควรปฏิบัติและถูกต้องแท้จริง, เมื่อเผยแพร่สั่งสอนเรื่องนี้ก็ทำให้ชื่อว่า ธรรมกถึกแท้จริง, แม้แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าเอง ก็ทรงนำมา “ท่อง” เล่นทำนองคนสมัยนี้ “ฮัม” เพลง ที่ตนพอใจจิตตรึมฝักอยู่เสมอ, เพราะทำให้รู้สึกสบายใจยิ่งกว่าสิ่งใด ในเมื่อได้เอยถึงสิ่งนั้น. หวังว่าท่านทั้งหลาย จะได้พิจารณาตามข้อเท็จจริง ดังที่ได้นำมาชี้แจงไว้ในที่นี้, ต่อสิ่งที่มีชื่อเรียกก่อนข้างจะแปลก ว่า “อิตทัปปัจจยตา”.

นอกไปจากนี้ ก็ยังมีส่วนที่อยากจะชี้แจงให้ท่านทั้งหลายสังเกตให้กว้างขวางออกไป จนถึงกับมองเห็นได้ด้วยตนเองว่า เรื่อง อิตทัปปัจจยตา นี้ มิได้จำกัดอยู่แต่ในขอบวงของสิ่งที่เรียกว่า “พุทธศาสนา” เท่านั้น, แต่ได้ปกคลุมทั่วไปหมด เข้าไปถึงขอบเขตของสิ่งที่เรียกว่า ศาสตร์ หรือวิทยาศาสตร์ ของโลก, เป็นหลักวิชาทุก ๆ แขนงที่ต้องอิงอาศัยอยู่กับความมีเหตุผล, และเกี่ยวเนื่องอยู่กับเนื้อตัวของมนุษย์ทุก ๆ คนในทุก ๆ อริยาบถ. เมื่อตั้งอยู่ในฐานะที่เป็น กฎของธรรมชาติ, ก็มีอำนาจเท่ากับสิ่งที่มนุษย์ทั้งหลายเรียกกันว่า “พระเป็นเจ้า” นั่นเอง, ดังนั้นจึงเป็นสิ่งที่อาจจะใช้เป็นเดิมพัน สำหรับการต่อรองในการทำความเข้าใจกันและกันในระหว่างศาสนาทั้งหลายในโลกนี้. ไม่มีอะไรในโลกทั้งมวล ที่มีได้เกี่ยวข้องอยู่กับสิ่งที่เรียกว่า “อิตทัปปัจจยตา” โดยปริยายใดปริยายหนึ่ง หรือหลายๆ ปริยายพร้อมกันในคราวเดียว, ยิ่งเป็นฆราวาสยิ่งถูกผูกพันอยู่ด้วยกฎแห่ง อิตทัปปัจจยตา มาก, หรือมีความทุกข์มาก นั่นเอง, ดังนั้นจึงต้องยิ่งเรียนรู้และปฏิบัติ ยิ่งกว่าพวกบรรพชิตไปเสียอีก, ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า

แม้แต่แม่ครัวจะหุงข้าวกินสักหม้อหนึ่ง ก็ยังต้องเฝ้าถ้วยสิ่งที่เรียกว่า “อิทัปปัจจยตา” นี้ ตั้งหลายชั้นหลายซ้อนทีเดียว.

โลกนี้ยังหมุนอยู่เพียงใด, อะไร ๆ ก็ยังเปลี่ยนแปลงอยู่ทั่วไปในสากลจักรวาล ตั้งนี้แล้ว ก็พึงรู้เถิดว่านั่นเป็นฝีมือ ของสิ่งที่เรียกว่า “อิทัปปัจจยตา” สิ่งเดียวกัน นั้น. ความวินาศ หรือความเจริญรุ่งเรืองก็ตาม, สงคราม หรือสันติภาพก็ตาม ของโลกทั้งสิน ขึ้นอยู่กับการทำผิด หรือการทำความดี ต่อสิ่งที่เรียกว่า “อิทัปปัจจยตา” ในที่นี้ นั่นเอง. การที่คนพวกหนึ่ง สามารถเอาเปรียบคนอื่นพวกหนึ่งได้สำเร็จ ก็เพราะเขารู้จักใช้ประโยชน์จาก อิทัปปัจจยตา อีกเหมือนกัน, ดังนั้น การป้องกันไม่ให้ ถูกเขาเอาเปรียบ หรือต่างฝ่ายต่างเป็นมิตรต่อกัน ไม่มีใครเอาเปรียบใคร ก็เพราะ สามารถใช้กฎเกณฑ์อันนี้ได้อย่างถูกต้อง คือให้เป็นไปเพื่อสันติภาพโดยส่วนเดียว.

ในที่สุตนี้ หวังว่าท่านทั้งหลาย จะได้สนใจในสิ่งที่เป็นอย่างเดียวกับ**ผู้สามารถ บันดาลโลกให้เป็นไปได้ตามความประสงค์ทุกประการนี้**, ให้สมกับที่เป็นสิ่งสำคัญ เหนือสิ่งอื่นใด; กระทั่งที่สำคัญทั่ว ๆ ไป จนถึงสำคัญน้อยที่สุด โดยไม่ยกเว้นสิ่งใดเลย เพื่อจะสามารถแก้ปัญหาทั้งปวง ทั้งฝ่ายวัตถุ และฝ่ายนามธรรม, กระทั่งฝ่ายอสังขธรรม เหนือโลกไปในที่สุด, ไม่เสียทีที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ ได้พบพุทธศาสนาซึ่งมี **“อิทัปปัจจยตา”** เป็นหัวใจ บำบัดทุกข์ได้ตั้งแต่ชั่วสสารพัตติก นั้นเทอญ ฯ

พุทธทาส อินทปัญโญ

โมกขพลาราม ไซยา

๔ มิถุนายน ๒๕๑๖